

Ünite 2: Algılama

Algının Tanımı ve Doğası

İnsan deneyiminin temel bileşenlerinden biri *algı*, diğeri de *duyumdur*. Psikologlar nesnelerin rengi, parlaklığı, tadı gibi temel özelliklerinin farkına vardığımız duyum ile uyarıcıların daha karmaşık özelliklerinin farkına vardığımız algıyı birbirinden ayırt ederler. Algı ve duyum, birbirinden farklı kavramlardır; duyum olmadan algı gerçekleşmez. Duyum, daha genellenebilirken, algı, bireye özgüdür.

Algılayıcının ne algıladığı sadece duyurmadığı uyarıcılara değil, bu uyarıcılara ait yorumlarına da bağlıdır.

Algının ham maddesi duyumlardır. Duyum olmadan algının gerçekleşmesi mümkün değildir. Ama diğer yandan algı, duyumsal süreçlere indirgenemez. Algı; *kültürden, deneyimlerden, beklenti ve güdülerden* etkilenen bir süreçtir. Bu nedenle insanlar aynı uyarıcıyı farklı şekilde algılayabilirler.

Bilişsel psikologlar, *ancdiz-sentez kuramı* çerçevesinde bu süreci hipotez test etme olarak adlandırırlar. Bu kuram, uyarıcıyla karşılaşan algılayıcının bağlamsal faktörler ışığında uyarıcıya dair bir hipotez geliştirdiğini ve daha sonra bu hipotezi belleğinde sakladığı şemalarla karşılaştırdığını ileri sürer. Kurama göre, hipotez ile şema örtüştüğünde algısal süreç başarıyla tamamlanmış demektir.

Algının hem duyuma hem de uyarıcının yorumuna dayandığını bilmek çok önemlidir. Sadece duyum ya da sadece uyarıcının yorumu algının gerçekleşmesi için yeterli değildir.

Biçim Algısı

20. yüzyılın başlarında, Gestalt psikologları insanın duyuşal bilgi parçacıklarını nasıl anlamlı bütünler hâline getirdiğini incelerken, algıda belirli tutarlılıklar olduğunu keşfettiler. Bu tutarlılıkları tanımlayarak, algının örgütlenme ilkelerini ortaya koydular.

Algıda iki temel örgütlenme ilkesi vardır: İlki *şekil-zemin ilişkisi* ve diğeri *nesneleri belirli özelliklerine göre gruplandırma*.

Şekil- Zemin İlişkisi: Gördüğümüz nesnelerin çoğu şekil ya da zemin olarak sınıflandırılabilir. Şekil, belirli biçimi olan ve uzayda yer kaplayan bir nesnedir. Zemin, herhangi bir biçime sahip değildir. Zemin, önünde gördüğümüz şeklin yerini belirlememize yardım eder. Bir nesnenin şekil ya da zemin olma hâli nesnenin sabit bir özelliği değildir, algılayıcının uyarıcıya verdiği bir tepkidir. Dolayısıyla birisi için zemin olan, diğer bir kişi için şekil olabilir. Ya da aynı kişi için şekil ve zemin zaman içinde yer değiştirebilir.

Gestalt psikologlarına göre algılayıcı, nesneleri şu ilkeler doğrultusunda gruplandırarak algılar:

- Yakınlık
 - Benzerlik
 - Tamamlama
- Süreklilik • Ortak kader

Yakınlık ilkesi, uzayda birbirlerine yakın olan nesneleri bir grup olarak algılama eğilimini ifade eder.

Benzerlik ilkesine göre, insanların, çeşitli açılardan birbirine benzer nesneleri bir grup olarak algılama eğilimi vardır. Nesneler şekilleri, büyüklükleri ya da renkleri açısından benzer algılanabilir.

Tamamlama ilkesi, duyuşal girdilerde boşluk olsa bile şekli bir bütün olarak algılama eğilimini yansıtır. Kitabınız 29. sayfasında yer alan Şekil 2.5'e bakılacak olursa, şekil eğri bir çizgi değil bir daire olarak algılanır.

Süreklilik ilkesine göre, insanlar nesneleri düz bir çizgi ya da düzenli bir eğri üzerinde yerleştirerek bir birim olarak algılama eğilimindedirler.

Ortak kader ilkesi harekete dayanır. Aynı yönde hareket eden nesneler bir grup olarak algılanır.

Hareket Algısı

Hareket algısı, çevrede hareket eden uyarıcının varlığında gerçek hareket olarak deneyimlenir. Ancak algılayıcı,

çevrede hareket eden bir uyarıcı olmaksızın da hareket algısı deneyimleyebilir. Dolayısıyla iki tür hareket algısından söz etmek mümkündür:

Gerçek hareket ve görünürde hareket.

Gerçek hareketin nasıl algılandığının basit bir cevabı yoktur, çünkü hem hareket eden hem de hareket etmeyen nesneler retinada hareket imgesi yaratabilir. Hareket algısından sadece göz hareketleri sorumlu değildir. Psikologlar, hareketi algılamak için verili bir anda neyin durduğuna neyin hareket ettiğine karar vermek gerektiğini ileri sürerler. Bu da görsel alanda görece istikrarlı bir referans çerçevesi oluşturmakla mümkündür. Dolayısıyla hareket görelidir. Bir nesnenin, ancak diğeriyle ilişkisi içinde hareket ettiği söylenebilir.

Genel bir kural olarak, eğer iki farklı büyüklükteki nesne birbiriyle ilişkili biçimde hareket ediyorsa, büyük olanın sabit kaldığı, küçük olanın hareket ettiği algılanır. Örneğin, ayın ve bulutların olduğu bir gecede gökyüzüne bakıldığında, gerçekte ayın değil, bulutların hareket ettiği bilinse de ayın bulutların arasında hareket ettiğine dair bir algısal deneyim yaşanır.

Görünürde hareketi inceleyecek olursak; üç tür görünürde hareket vardır:

- Otokinetik Etki,
- Stroboskopik Hareket
- Fi Fenomeni

Eğer tamamıyla karanlık olan bir odada sessizce oturup, karşı duvardaki sabit ışık kaynağına sürekli bakılırsa., bir süre sonra ışığın hareket etmeye başladığı görülür. Gerçekte ışık sabit olduğu hâlde, hareket ediyormuş gibi algılanır. *Otokinetik etki* olarak adlandırılan bu olgu, psikolojinin çeşitli alanlarındaki deneylerde uyarıcı olarak kullanılmıştır.

Stroboskopik hareket, resimleri hareketlendirmeyi mümkün hâle getirir. Hareket, sabit nesne imgelerinin hızlı bir biçimde arka arkaya sunulmasıyla yaratılır. Sinemanın temeli olan bu hareket, gerçekte, izleyiciye saniyede 16 ile 22 resmin ya da çerçevenin gösterilmesidir. Her resim ya da çerçeve bir öncekinden biraz farklıdır. Saniyede en az 16 resmin gösterilmesi, filmin pürüzsüz ve doğal görünmesini sağlar.

Fi fenomeni stroboskopik hareketten ayrı bir hareket türü değil, stroboskopik hareketin basit hâlidir. İler ikisi de süreklilik ilkesinden ortaya çıkarlar. Yani, arka arkaya gelen resim ya da ışık noktalarının bir birim olarak algılanması sonucu hareket hissi yaşanır.

Derinlik ve Uzaklık Algısı

En önemli algısal olgulardan biri derinlik ve uzaklık algısıdır. Bu algısal beceri olmaksızın, günlük hayatta, görünüşte çok basit davranışlara kaynaklık eden algısal yargılara ulaşmak mümkün olamazdı.

Derinlik ve uzaklık algısını çalışan psikologlar, derinlik ve uzaklık algısının iki tür ipucuna bağlı olarak gerçekleştirildiğini ileri sürerler: *Tek göze bağlı ipuçları* ve *çift göze bağlı ipuçları*.

Görsel alandaki derinliği yakalamak için bazı durumlarda tek göze bağlı ipuçları kullanılır. Tek göze bağlı ipuçlarının büyük çoğunluğu bir çizim ya da resimde gösterilebilir.

Uzaklık algısına kaynaklık eden tek göze bağlı ipuçları şunlardır:

- Görelî Büyüklük,
- Doğrusal Perspektif,
- Görsel Alanda Yükseklik,
- Örtüşme
- Dokum Gradyanı ve Netlik

Görsel Büyüklük: Eğer iki nesne aynı büyüklükteyse, büyük görünen nesne gözlemciye daha yakın olarak değerlendirilir.

Doğrusal Perspektif: Doğrusal perspektif, doğrusal çizgilerin uzaklaştıkça birbirlerine kavuşacakmış gibi

görünmesidir. Kitabınızın 32.sayfasında yer alan şekil 2.12'yi inceleyecek olursanız, yol gitgide daralır ve ul'uk çizgisinde yolun konturları (kenarları) birleşir gibi algılanır. Yolu oluşturan Lki çizgi ne kadar birbirine yakınlaşırsa, mesafeyi o kadar uzak algılarız.

Görsel Alanda Yükseklik: Görsel alandaki nesnelerin birbirlerine göre yukarıda ya da aşağıda durmaları uzaklığı algılamak için kullanılan diğer bir ipucudur.

Örtüşme: Görsel alandaki iki nesne örtüşmüşse, kısmen örtülmüş olan nesne daha uzakta, diğer nesneyi örten nesne ise önde ve daha yakında algılanır.

Dokum Gradyanı ve Netlik: Görsel alandaki nesnelerin dokum gradyanı (sıklığı) ya da netliği de uzaklık algısını yaratan ipuçlarından biridir. Görsel alanda tüm ayrıntılarının görülebildiği nesneler daha yakında algılanırken, ayrıntıları kaybolan, sıklaşan ve silikleşen nesnelerin uzak olarak algılanma eğilimi vardır.

Derinlik ve mesafeyi algılamak için çift göze bağlı iki ipucu kullanılmaktadır:

- Retinal Ayrıklık
- Kavuşma Derecesi

Retinal Ayrıklık: Retinal ayrıklık nedeniyle bir nesneye bakıldığında, iki göz nesneye ait birbirinden biraz farklı olan iki imge görür. Sağ göz, nesnenin sağ yanı, sol göz de nesnenin sol yanı hakkında daha fazla bilgi alır. Birbirinden biraz farklı olan bu iki imge beyinde örtüştürülür ve nesnenin üç boyutlu algılaması gerçekleşir. *Stereoskopik görme* olarak da adlandırılan bu görme biçimi at, geyik gibi avcı olmayan hayvanlarda gerçekleşemez.

Kavuşma Derecesi: Uzaktaki nesnelere bakıldığında gözlerin görüş çizgileri neredeyse paraleldir. Yani birbirlerine kaynaşmazlar. Takat yakındaki nesnelere bakıldığında, gözler birbirine döner ve görüş çizgileri birbirine kavuşur. Aynı şekilde iki kulağımız yardımıyla seslerin hangi yönden geldiğini bilebiliriz. Sesin geldiği yönü belirlemek için beyin, sağ kulak ve sol kulağa gelen ses volümünü ve sesin her bir kulağa gelme hızını karşılaştırır. Örneğin, ses, sağ taraftan geliyorsa, sağ kulağa, sol kulağa kıyasla daha erken ulaşır ve daha yüksek volümlü olur.

Algısal Değişmezlik

Bir uyarıcıyı farklı koşullarda görmek, aynı uyarıcıya ait her defasında değişik görsel duyum alınması anlamına gelir. Algısal değişmezlik olgusu olmasa, görsel duyumlarda hiç durmaksızın devam eden bu değişme nedeniyle dünya sabit olarak algılanamazdı ve bu da dünyayı, insan açısından çok kaotik bir yer hâline getirirdi. Algısal değişmezlik olgusuna sahip olmamak, hafızamızın olmamasına benzetilebilir.

Algısal değişmezlik olgusu *şekil değişmezliği, büyüklük değişmezliği ve renk değişmezliğini* kapsar.

Şekil Değişmezliği: Tanıdık olan bir nesneye bakıldığında, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, insan zihni onu hep aynı nesne olarak görmeye devam edecektir.

Büyüklük Değişmezliği: Bir nesneye farklı mesafelerden bakıldığında nesnenin retinal imgesi de farklı büyüklüklerde olur. Nesne ile algılayıcı arasındaki mesafe arttıkça nesnenin retinaya düşen imgesi küçülür ya da tersinden, söz konusu mesafe azaldıkça nesnenin retinadaki imgesi büyür. Duyusal girdide mesafeye bağlı bu değişime rağmen, zihin nesneyi aynı büyüklükte algılamaya devam eder.

Renk Değişmezliği: Renk değişmezliği farklı ışık koşullarında bir nesneyi aynı renk ve parlaklıkta algılamaya devam etmektir. Gerçekte aynı nesneden günün değişik saatlerinde farklı açılarla gelen güneş ışığı altında nesnenin rengi farklı görünür. Benzer şekilde nesneler, mum ışığı ya da lamba gibi yapay ışık altında da göze gelen ışık dalgaları nedeniyle farklı renkte görülür. Ancak algısal sistem, bu farklı duyuşal girdilere rağmen nesneyi aynı renkte algılamayı sürdürür.

Algıda Psikososyal Faktörler

Psikologlar çeşitli algısal yeteneklerin (algıda örgütlenme ilkeleri, derinlik algısı, algısal değişmezlik vb.) varlığı konusunda hemfikir olsalar bile bu yeteneklerin doğuştan mı geldiği yoksa doğduktan sonra deneyimle mi kazanıldığı konusunda görüş ayrılığı içindedirler.

Filozoflar da algının doğuştan olup olmadığını sorgulamıştır. Descartes ve Kant gibi filozoflar, algısal yeteneklerin doğuştan var olduğunu iddia ederken, Berkeley ve Locke gibi filozoflar, algısal yeteneğin deneyimler yoluyla öğrenildiğini iddia etmişlerdir.

Psikologlar bu soruyu, doğuştan görmeyen ama daha sonra görebilen sınırlı sayıdaki kişiyi inceleyerek cevaplamaya çalışmışlardır. Vaka analizi yöntemiyle yapılan bu çalışmalar, bu kişilerin, görmeye başladıktan sonra tamamen normal bir görsel algı yeteneğine sahip olmadığını göstermiştir. Psikologlar, bu çalışmalara dayanarak, temel bir görsel algı kapasitesinin doğuştan varolabileceğini, ama bu kapasiteyi işlevsel hâle getirmek ve daha fazla geliştirmek için deneyimin çok önemli olduğunu ileri sürmektedirler.

Algıyı etkileyen deneyimler çeşitli psikososyal faktörleri içermektedir. Bu faktörler *kültür, bağlam ve kişisel özellikler* başlıkları altında incelenebilir.

Algıda Kültürün Etkisi: Çeşitli algısal olgular açısından yapılan kültürler arası karşılaştırmalar, algıyı biçimlendirmede, içinde yaşanan çevre ve kültürün önemini gösterir. Örneğin yaşamları boyunca yağmur ormanlarından çıkmayan Mbuti Pigmeleri, antropolog eşliğinde yağmur ormanlarından düz araziye çıktığında uzakta gördüğü küçük siyah noktaların sığır olduğuna inanmamıştır. Siyah noktalar yaklaştığında onların sığır olduğunu gören pigme, bu kez de onların bir büyüyle büyütüldüğüne inanmıştır.

Algıda Bağlamanın Etkisi: Algının sadece uyarıcının özellikleriyle sınırlı bir bilişsel süreç olmadığı, bağlamanın algı üzerindeki etkisiyle de kolayca anlaşılabilir. Uyarıcının içinde yer aldığı bağlam, algılayıcının o uyarıcıyı nasıl yorumladığını ve dolayısıyla nasıl algıladığını da büyük ölçüde belirler. Kitabınızdaki sayfa 36'daki şekil 2.19'u incerseniz, ortada bulunan her iki daire de aynı büyüklükte olmasına karşın, etraflarındaki diğer dairelerin farklı büyüklükte olmaları nedeniyle bu iki daire birbirinden farklı büyüklüklerde algılanır.

Algıda Kişisel Özelliklerin Etkisi: Algılayıcı, söz konusu bir uyarıcıyı öyle tercih ettiği için ya da canı öyle istediği için belirli bir biçimde algılamaz. Tersine algısal sistem yukarıda görüldüğü gibi kültürün, bağlamanın ve deneyimin diğer unsurları ile belirli eğilimler kazanır.

Algıyı etkileyen kişisel özelliklerden biri, algılayıcının *bireysel ihtiyaçları* ve bu ihtiyaçların yarattığı *güdülenme* durumudur.

Güdülerle birlikte beklenti, değer ve ilgiler gibi diğer kişisel özellikler, kişinin algısını seçici bir biçimde düzenler. *Dikkat* adı da verilen seçici algı, kısmen psikososyal faktörlerin etkisi altında iş görür.

Dikkat, insanın dünyanın karmaşıklığıyla başa çıkmasını sağlayan bir süreçtir.

Dikkat; önemli ölçüde kişisel beklentiler, değerler, ilgiler ve tutumlar tarafından yönlendirilir. Örneğin kalabalık bir ortamda, pek çok sesin arasında çocuğunun sesini kolayca ayırt eden bir annenin durumu kişisel ilgiye örnek olarak gösterilebilir ya da bu üniteyi ikinci kez okurken, konuları başlıklara göre organize etmek istediğinizde, başlıklara metnin diğer kısımlarından daha fazla dikkat edersiniz.

Bazı durumlarda algılayıcıdan değil, uyarıcıdan kaynaklanan bazı özellikler dikkati düzenleyebilir. Uyarıcının şiddeti, büyüklüğü, çevre ile yarattığı kontrast ve uyarıcının hareketi uyarıcıya ait özelliklerdir. Örneğin erkeklere ait bir kahvehaneye bir kadının girmesi, dikkatleri ona yöneltecektir.

Bilişsel bir süreç olarak dikkati çalışan araştırmacılar, dikkatin hangi koşullar tarafından belirlendiğinin yanı sıra dikkat gösterilmeyen uyarıcılara ne olduğunu da araştırmışlardır. Bilişsel psikologlar, dikkat edilmeyen uyarıcıların bilişsel sistemden öylece çıkıp gitmediğini, onların da işlemden geçirildiğini, ama dikkat edilen uyarıcılara göre işlemden geçme sürelerinin çok daha kısa olduğunu göstermişlerdir.

AOFDersleri.com